

Teoksesta :

Skinnari, S. 2004. Pedagoginen rakkaus: kasvattaja elämän tarkoituksen ja ihmisen arvoituksen äärellä. Jyväskylä : PS-kustannus, 2004 WS Bookwell.

JOHDANTO

TÄMÄN TARKASTELUN LÄHTÖKOHDAT

Tutkimustapaani voisi hyvin väljästi nimittää *fenomenologis-hermeneuttiseksi* siinä mielessä, että lähten liikkeelle havaitsemistani elämän ilmiöistä (fenomeeneista). Näitä ilmiöitä pyrin tulkitsemaan käyttäen tulkinta-apuna elämänkaarta pohtineiden muiden tutkijoiden ajatuksia.

Ihmisen koko elämänkaari ei avaudu helposti tarkastelulle. Tutkijan on ihmisen valtavan mysteerin edessä tiedostettava pienuutensa ja tietämättömyytensä. Elämänkaaren tutkijat (esim. Kimmel 1990) ovat painottaneet sitä, että tällaisessa tutkimuksessa tarvitaan *monitieteellistä tutkimustapaa*, tarvitaan esimerkiksi psykologisia, sosiologisia, kasvatustieteellisiä, antropologisia, lääketieteellisiä ja filosofisia näkökulmia. Ehkä voisi sanoa, että kaikki ihmistä tutkivat tieteet anatomiasta yhteiskuntatieteiden kautta teologiaan tulisi ottaa käyttöön, ainakin mikäli katsomme ihmisen fyysis-yhteiskunnallis-henkiseksi olennoksi.

Yhdestä näkökulmasta käsillä olevaa teosta voi nimittää *didaktiseksi tutkimukseksi*. Didaktiikka voidaan ymmärtää myös sellaiseksi suunnittelutieteeksi, joka ”ei vain kuvaile, vertaile, selitä ja ennusta, vaan se voi teorioita ja tutkimustietoa soveltamalla esittää normeja, joiden avulla koulukin voi opetus-oppimisprosessien avulla pyrkiä muuttamaan maailmaamme paremmaksi katsottuun suuntaan” (Lahdes 1997, 38). Didaktiikka voi olla hyvinkin monitieteinen kokonaisuus, jossa kasvatuksen suun-

taa etsittäessä pyritään pitämään tavoitteena *koko ihmisen* tutkimista anatomis-yhteiskunnallisista ulottuvuuksista metafysis-reologisiin kysymyksiin saakka.

Mukana on myös historiallinen näkökulma, joka muodostaa käytökelpoista vertailuaineistoa, vaikka tavoitteena onkin nykyisyyteen ja tulevaisuuteen soveltuvan pedagogisen rakkauten konkretisointi. Käytökelpoisen taustan pedagogisen rakkauten ymmärtämiseksi tarjoaa Aristoteleen (1981) käsitys, jonka mukaan rakkaus on hyvän toivomista toiselle ihmiselle hänen itsensä vuoksi. Toisen miellyttäminen siksi, että saisi vastarakkautta, ei siis ole rakkautta laisinkaan. Ei myöskään esimerkiksi lasten hyvinvoinnista huolehittimen sen takia, että heistä aikanaan tulisi hyviä kansan taloudellisen kilpailukyyn ylläpitäjiä.

Monet kasvatustieteen klassikot, kuten Comenius, Pestalozzi, Martti Haavio ja Urpo Harva, ovat painottaneet pedagogisen rakkauten merkitystä. En kuitenkaan pitäydä vain klassikkosten siteeraamisessa. Kyse on vahvasti *kokemusperäisestä* tutkimuksesta sanan aidossa merkityksessä. Luonnollisesti omia kokemuksia myös verrataan muiden aiheita tutkineiden kokemuksiin. (Termiä ”kokemusperäinen” on ihmistieteissä käytetty aika kauan, tarkoitetaan lähinnä muiden kuin tutkijan oman kokemusmaailman tutkimista.)

Metodisesti ja kielenkäytöllisesti kirjani on yritys paneutua inhimilliseen kasvuun ja pedagogisen rakkauten ilmiön siten, että ilmiön ”raikas ja lämmin” (Haavio 1948, 67) olemus tulisi mahdollisimman monilortteisesti esiin. Osin koen lähesyväni sellaista kirjoittamista, jota perinteisesti on pidetty pikemminkin kaunokirjallisuena tyylinä. Laajennan näkökulmani myös kosmisiin mittasuhteisiin, koska rakkaus on teema, joka liittyy kiinteästi koko ihmisen olemassaolon arvoitukseen.

Nämä laajennukset reeni *objektiivisuutta* tavoitellen. Tutkittava kohde (object) vaatii subjektiivista, metafyyristä ja myös kaunokirjallisuutta lähestyvää otetta. Tavoitteen tiedostettua subjektiivisuutta objektiivisuuden vuoksi. Tutkimuskohteesta etäisyttä

ottava objektiivisen tuntuinen kirjoittamistapa johtraisi helposti epäolennaisuuksiin. Lähestyn rakkautta rakkautella.

Kysymykset – kasvatuksen ja opetuksen ydin?

Mikä on kasvatuksen ja opetuksen ydin? Auttavako kasvatusta ja opetus kodeissa, päiväkodeissa, kouluissa, korkeakouluissa, ammattikorkeakouluissa ja muissa oppilaitoksissa kasvavia kokemaan elämänsä tarkoitukselliseksi ja korvaamattomaksi? Tällainen kokemus on elämän perusta. Logoterapeutti Viktor Franklia vapaasti lainaten voi sanoa, että ihminen kestää melkein minkä tahansa ”miten”, jos hänellä on vastaus kysymykseen ”*mitä?*”.

Varsinkin nuoret eivät motivoitu sellaiseen koulutukseen, jossa he kokevat joutuvansa taloudellisen kilpailukyvyn väli-neiksi. He voivat huonosti, jos he kokevat, että heiltä vaaditaan tehokkuutta yhteiskunnan suuressa konseissossa, vaikka he eivät tietäisi, *mitä varten*. Tästä esimerkkinä nimimerkki ”Jukka-84” kirjoittaa Helsingin Sanomien (17.3.2001) nuorisopalstalla otsikolla ”Elämässä ei näyrä olevan mitään tarkoitusta” muu-nuussa seuraavaa:

”*Isän koneeni ääressä ja ajattelen tulevaisuutta. Ja se mitä ajattelen, siinä tulee saa minut lopettamaan. Kaikki mitä näen on viisi kohtaa: syntyminen-opiskelu-työ-eläke-kuolema. Kaikkein pahinta tästä tekee se, ettei tässä näy mitään tarkoitusta. — Jos olisin töissä ja kuulaisin, joku voisi korvata minut ja olisi vielä parempi kuin kuin minä. — Usein ajattelen, että jos olisin kuollut niin ei tarvitsisi ajatella TÄTÄ maailmaa, sen tuomia ongelmia ja sen pahuutta. Jään kauntelemaan sellista musiikkia ja odottamaan parempaa huomiota.*”

Aikamme ihminen tuntee joutuneensa välineeksi vailla päämäärää. Mielekkyyden ”läpäisy” on ehkä keskeinen koulutus-insituution tehtävä nykymaailmassa. Tämä ”läpäisy” edellyttää

monien itsestään selvinä pidentyjen ajatus- ja toimintamallien muuttamista.

Erityisesti puhe ihmisarvosta jää valille pohjia, jos sillä ei ole suhdetta ihmisen ideaan. Puhe ihmisen korvaamattomuudesta ja ainutlaatuisuudesta jää fraaseiksi ilman syvempää oivaluksia ihmeestä nimeltä ihminen. Kirjassa kysytään ihmiseksi kasvun mahdollisuuksia. Mitä se tarkoittaa? Miten voimme ihmistyä? Mikä merkitys pedagogisella rakkautella on ihmiseksi kasvussa?

Kirja on yhteinen matka rakkauteen ja ihmisyyteen. Matkareitti on seuraavanlainen.

Aluksi (I osassa) tutkitaan *rakkautta eri näkökulmista* ja esitetään *pedagogisen rakkauden luonnehdinta*. Teenne matkan myös pedagogisen rakkauden historiaan. Tässä osassa vastataan alustavasti kysymykseen: *Miksi tarvitsemme pedagogista rakkautta?*

Seuraava osa (II) käsittelee *ihmisyyteen kasvun ongelmia ja mahdollisuuksia nykyisessä informaatioyhteiskunnassa*. Miksi ihmisen käsitäminen ja ihmisarvon kokeminen ovat nykyaikaisessa niin vaikeita tehtäviä? Mitä ihmisyyys on? Mitä voimme tehdä ihmistyden voimistamiseksi?

Kolmas, laaja osa käsittelee *pedagogisen rakkauden haasteita eri ikäkausina*. Psykologis-filosofis-käytännöllisen tarkastelun avulla matkaamme läpi ihmiselämän, emmekä unohta myöskään kysyä inhimillisen olemassaolon vaihtoehtoisia selitysmalleja, jotka koskevat kysymyksiä, missä olin ennen syntymää ja mihin menen kuoleman jälkeen. Teksti, joka perustuu osittain opiskelijoilta kerättyihin kokemuksiin, haastaa lukijan ennakkoluulottomaan, rohkeaan ja myös nöyryään itsetutkiskeluun. Osan lopussa käsitellään vielä erikseen rakkaudentomuuden poisoppimista ja rakkauden oppimista. Osa päätyy synteesiin: Kuka minä olen? Tässä hahmotetaan ihmisen jäsentymistä aineelliselolliseen, yhteiskunnalliseen ja henkiseen todellisuuteen.

Nejäs osa käsittelee laajasti *opettajuuden olemusta ihmisyyteen kasvamaan saattamisen ja pedagogisen rakkauden näkökulmista*. Siinä kysytään myös *opettajanoulutuksen kehittämismuutia* sekä yksittäi-

sen opettajan itsekasvatuksellisia mahdollisuuksia. Tavoitteeksi asetetaan siirtyminen konstruktivismiin korostamasta oppimaan oppimisesta *kasvamaan kasvamiseen*, jolloin ihminen ajattelun totuudellisuussyrkimyksen lisäksi käy kehittämään myös ”sydämensivistystään” sekä toimintansa eettisyyttä. Osassa kosketaan rakkautta ja opettajuutta myös kosmisista ja henkisistä näkökulmista.

Viides osa on kokoava yhteenvedo, jossa tarkastellaan vielä joitakin keskeisiä matkalta löytyviä kysymyksiä sekä tarkennetaan pedagogisen rakkauden luonnetta käytännön kasvatuksilanteissa.

Henkilökohtaisessa jälkikirjoituksessa palataan vielä opetuksen, kasvatuksen ja ihmisen ytimeen - rakkauteen. Lopussa pohditaan hyvyyden, kauneuden ja totuuden konkretisoihimismahdollisuuksia egoismina korostavassa kulttuurissamme. Kysytään: Miten tästä eteenpäin? Mihin matka jatkuu seuraavaksi?

Matka – vastauksen etsiminen

Lähden matkalle rakkauden moniulotteisuudesta. Syynä tähän on esiyttämykseni siitä, että rakkaus on syvin elämään tarkekoituksellisuutta tuova laadullisuus tai laatuun moninaisuus. Voisiko se läpäistä myös ihmisen kasvatus- ja opetusjärjestelyt? Mitä tällöin tapahtuisi? Mitä olisi pedagoginen rakkaus ja mitä se saisi aikaan?

*Kun rakkaus kutsuu teitä,
niin seurattakaa häntä.*

*Vaihtakain hänen tiensä
ovat vaikeat ja tyvät. (Gibran 1997, 21.)*

II

*Kasvu
ihmisyyteen*

IHMISYYDEN PROBLEEMI INFORMAATIO-
YHTEISKUNNASSA

Tarkoitan ikuisella pedagogiikalla koulutusajattelun *laajentamista* sivistysajatteluksi. Tietynlaisena itsestäänselvytenä on pidetty sitä, että koulutuksessa ja opetuksessa joku *siirtää* jollekin jotakin, usein tietoja. Sivistysajattelun näkökulmasta ydin on kuitenkin siinä, mitä ihmisessä kohtaamisen ansioista *herää*. Heräämiselle on edelleen olennaista kohtaamisen laadullisuus. Kaikkein herättävintä on rakkauden laadullisuus, joka kykenee herättämään paitsi ajattelua, tunteita ja itsenäistä taitoa, myös eettistä, varsinaista minuutta.

Kielemme termit kuvaavat edellä mainitun siirtoajatteluksen yleisyyttä. Esimerkiksi yliopisto-opettaja on *tentaattori*, jonka päätyönä on tentata siirtämisen onnistuneisuutta. Herättämisajatteluksen vallitessa me kutsuisimme opettajaa ehkä *inspiraattoriksi*, joka inspiroi jotakin täysin uutta, ainulaatuista ja mitaamatonta heräämään.

KASVU KOHTI IHMISSYYTTÄ

Koulutusajattelun laajentaminen sivistysajatteluksi siintää koko tämän kirjan taustalla. Seuraavassa esitän asian tiivistetysti, ja palaan kirjan seuraavissa osissa tarkemmin yksityiskohtiin. Alustavasti ihmisyryteen kasvu voidaan ymmärtää seuraavien viiden laadullisuuden voimistumisena, heräämisenä meissä ihmisissä.

1. Ihminen on *ajatteluva* olento. Ajattelun sivistys on muuta kuin tietojen omaamista. Vanhan sanonnan mukaan ”sivistys on sitä mikä jää jäljelle kun tiedot unohtuvat”. Tämä pätee ajattelun sivistyksenkin. Olennaista olisi opiskella tietojakin siten, että ajattelumme kehittyisi loogisemmaksi mutta myös elävämmäksi ja laadullisemmaksi. Suuret haasteet ovat juuri ajattelun elävyyden ja laadullisuuden kehitymisessä. Ihmiskuntana olemme oppineet hyvin analyttisen ja loogisen erittelyn, mutta nykyongelmien (esim. luonnon tuhoutumisen) äärellä tarvitsisimme elävää ja syntteettistä kokonaisuhammotusta. Meidän on opittava ajattelemaan myös sydämellämme.

Lisäksi ajattelun yhtenä ihanteena voidaan pitää *totuudellisuuden* kehitymistä. Mitä olisi totuudellisuus ajattelussa? Eräs luonnehdinta voisi olla totuudellisuuden näkeminen jatkuvana pyrkimyksenä sisäiseen rehellisyyteen. Esimerkiksi eräs kasvatusopin ja filosofian klassikkomme, J. E. Salomaa määritteli totuudellisuuden juuri itselle uskolliseksi käyttäytymiseksi ja katsoi, että se kuului keskeisesti ihmisyyden kehitymiseen: ”Kaikki muut henkiset vaatimukset ovat sen rinnalla vähäpätöisempiä” (Salomaa 1950, 24). Tällaista laatua voisi pitää myös kaiken ihmistutkimuksen kulmakivenä. Tutkimus ei siis niinkään ole muotiteorioiden siteeraamista vaan tutkijan itselleen uskollista käyttäytymistä, jossa tutkija itse asettuu keskeiseksi tutkimusvälineeksi.

Toisaalta totuudellisuuteen kuuluu ”kahden vaaran voittaminen”. Ensimmäinen vaara on sokea uskominen esimerkiksi jonkin auktoriteetin (tieteellisen tai muun) sanaan. Toinen vaara on se, ettei usko mitään vaan sulkeutu omiin ennakkoluuloihinsa. Näiden ”välissä” on maailmalle avoin ja ajatteluva elämisen laatu. Me emme etukäteen (ajattelematta) leimaa asioita, mutta emme ole myöskään asioiden vietävinä. Pyrimme olemaan avoimia ja ajatteluva. Lisäksi pyrimme tiedostamaan ennakkokäsityksiämme. Tämä olisi objektiivisuuden tae, sillä täysin ilman ennakkokäsityksiä me emme pysty maailmassa kuitenkaan elämään.

2. Ihminen on *tunteva ja mielikuvituksen kykenevä* olento. Tätä sivistyksen osa-aluetta voimme nimittää valkka ”sydämen sivistykseksi”, ja erityisesti tämän alueen puutoksista nykyinen sivilisaatiomme kärsii. Tunnesivistynty ihminen osaa käyttää sekä *esteettistä* tajuntansa että *empaattista* elävyismiskykyään. Hän tuntee, miltei toisesta tuntuu.

Täysin aiheellisesti Venkula (1990, 11) on todennut, että jos esteettisyyden tajuntamme olisi kehityneempi, ei meillä olisi ympäristöongelmiakaan, koska esteettisesti kehitynyt ihminen ei yksinkertaisesti kykenisi möyrimään metsiämme ja korpiamme.

Jo pieni vilkaisu päivän lehtiin tai TV-uutisten katsominen antaa meille tuntuuman siitä, että maailma huutaa empatian puutetta. Itsekeskeisyydessämme emme osaa asetua esimerkiksi toisten ihmisten, kansakuntien ja rotujen asemaan. Vaikutraisii sitä, että tämän sivistyksen osa-alueen kehittäminen olisi vähintään yhtä tärkeää kuin ajattelun sivistyksen viljely. Luonnollisesti tämä myös liittyy läheisesti ajatteluun: esimerkiksi elävä ja laadullinen ajattelu ei liene mahdollista ilman kehitynyttä tuntea ja mielikuvitusta.

3. Ihminen on myös *tahdova ja toimiva* olento. Voidaan puhua tahdon/toiminnan sivistyksestä, joka ei kuitenkaan ole mitä tahansa puuhakkuutta vaan ilmenee aidoimmillaan *eettisytenä*. Toruudenmukaisuus ajattelussa on ensimmäinen askel, empaattinen asetuminen toisen asemaan on toinen askel ja toisen ihmisen ja maailman hyväksi toimiminen on kolmas askel ihmisyden voimistumisen kehitystiellä. Näin ymmärrettynä esimerkiksi ihmistieteet tähtäävät lopulta elämäntähtäntöön. Hyvä elämä on ihmistieteiden loppullinen päämäärä. Hyvään pyrittään totuuden (ajattelun alue) ja kauneuden (tunteen ja mielikuvituksen alue) kokemisen kautta. Hyvässä elämässä sivistyminen ulottuu sormiin ja varpaisiin saakka. Ihminen tahtoo vapaasti, ei siis pelkästä velvollisuudesta, hyvää arkielämän monissa kysymyksissä.

4. Jokainen ihminen on *minä-olento*. Minä on aikamme eniten käytettyjä sanoja. Leimaahan aikaamme tietty minäkeskeisyys. ”Minä-itee” pyrittään asettamaan tapaturmien keskiöön. Tärkeää on, että minä saa erilaisia asioita. Onko tällä minäkeskeisyydellä kuitenkin paljonkaan tekemistä ihmisen *syvemmän tai korkeamman minuuden* kanssa?

Yksi seuraavan tarkastelun perimmäisiä tavoitetta on yrittää selkeyttää ihmisen minuuden kokemusta. Asia on ajankohmainen ja tärkeä. Esimerkiksi Maria Montessori ei ilmeisesti-kään tarkoittanut pinnallista itsensä korostamista todetessaan, että jokaisessa syntävässä lapsessa on ”oma luova henkensä” (Montessori 1950, 22). Montessori piti ”ihmiskunnan suurimpana ja olennaisimpana käytännöllisenä ongelmana” sitä, että kasvattajat vastustavat tämän syvimmän ihmisyyden esiin pääsyä ja että ihminen, ”sukupolvesta toiseen, kasvaa alusta alkaen väärään ohjartuna” (emt., 23). Steinerpedagogi Francis Edmunds (1984, 42) on samoilla linjoilla Montessorin kanssa määrätellessään pahaksi kaiken sen, mikä ”vaikuttaa ihmisen ainutlaatuisista moraalista, luovaa, henkisesti vapaata olemusta vastaan”. Näidenkin ajattelijoiden mukaan ihminen voi kehittyä vapaaksi ja moraaliseksi olennoiksi. Kasvattajat eivät ”istuta” todellista moraaliala kasvaviin, kuten myös vanha sanonta ”ei kannettu veisi kaivossa pysy” yrittää viestittää. Todellinen kasvatustapa olisi minuuden ja moraalien ”herättämistä” tai kasvamaan saattamista. Ihminen voi kehittyä velvollisuudentuntoiseksi omalle syvimmälle minuudelleen.

Aikamme korostetaan ihmisen itsetuntoa. On kuitenkin tärkeää kysyä, mikä on se itse, jonka tuntoa halutaan korostaa.

Itsekkyydellä ja yleensä pahuudella on toki merkitystä ihmisen kehitystiellä. Ilman erehdyksen mahdollisuutta (esim. minuuden kokemisessa) ei voisi olla todellista vapautta. Ilman vapautta ja itsenäisyyttä ei voi olla todellista rakkautta. Nämä ovat nähdäkseni myös kristillisen eettikan syvempiä sisältöjä: jotta

ihminen voisi kehittyä Jumalan kuvaksi, oli hänen ensin vieraan-
nuttava maailman henkisistä sisällöistä, myös omasta syvem-
mästä minuudestaan. Vapara olentoa ei voine noin vain luoda
valmiiksi, koska hän ei silloin olisi vapaa, hän ei olisi ”Jumalan
kuva”. Vasta kestämillä ja muovaamalla itse kohdallaan ihmii-
nen voi vähin erin tulla siksi, joksi hänen on myös kristillisestä
näkökulmasta tultava.

Esimerkiksi kivi, kasvi ja eläin ovat ihmiseen verrattuna val-
miita. Ihminen ihmisenä ei ole läheskään sitä, mitä ruusu on
ruusuna (ideansa puolesta). Syvimmältään puhuminen ihmii-
seksi kasvamisen haasteesta perustuu ihmisen ”ihmiseksi tu-
lemisen” ideaan, siihen, että ihminen vähirellen kasvaisi kohiti
ideaansa. Muutoinhan ihmiselle riittäisi pelkkä yhteiskuntaan
mukauttaminen (sosiaalistaminen) ja häntä voisi kouluttaa ai-
van hyvin koiran koulutusoppaiden avulla (se, että nämä op-
paat ehdollistamiseksi toki toimivat ihmisenkin kohdalla, ei
kyseenalaisista sitä tosiasiaa, että ihmisen koko sivistystä ei voida
hoitaa ehdollistamalla ja manipuloimalla). Ihmiseksi kasvami-
sen haasteeseen sisältyy vahvasti kehityminen kohiti minuutta
ja kykyä rakastaa toista minuutta. Rakkauden mahdollisuus
syntyy vasta vapauden kautta.

EGOISMI VAI UNIVERSAALIT ARVOT?

Koulutusajattelumme ruokkii monella tavalla egoismia. Sinun
on oltava parempi ja suorituskykyisempi kuin muut. Toimintaasi
arvioidaan ja myös sinua itseäsi koulutetaan arvioimaan toimii-
taasi – joudut tuotetstamaan itsesi. Koulutusosilogisesta Pers-
pektiivistä lähtien Osmo Kivinen, Risto Rinne ja Joel Kivirauma
(1985, 58) kirjoittivat 1980-luvun puolivälissä:

*”Arvosanojen syyntyttämän kilpailupaineen alaisina oppijan kannal-
ta mielekkään ja kehittävän toiminnan sijalle asettumme egoistinen
kamppailu abstraktien suoritussten kautta saavutettavista palkinnois-
ta. Kilpailutilanteessa sosiaaliset subteet värittyvät epäilyksellä ja pe-
lolla sen vuoksi, että toiset oppilaat ovat uhka omalle menestymiselle
ja asemalle arvossana- ja arvoosustierarkassa.”*

Tämän päivän iskusanoja ovat *itseinto* ja *itsearviointi*. Murta-
mitkä ovat kriteerit? Onko muutos edelliseen verrattuna ollut
kovinkaan suuri, ja mihin suuntaan muutosta on mahdollisesti
tapahtunut? Miten koulutus voisi antaa ravintoa myös syvem-
mälle minuudellemme?

Kriteereitä esittäessä on katsottava tarpeeksi laajalti, on
lähderävyä ihmisrymisen kriteereistä. Ehkä voisi puhua myös
universaaleista arvoista arvioinnin perimmäisinä lähtökohdina.
Vaikkakin näkömme ja kuuloimme lienee näiden suhteen heik-
ko, on jo Platonin esittämät *hyvyys, kauneus* ja *totuus* palautetta-
va kaiken koulutusarvioinnin lähtökohdiksi. Miten kasvatus tai
koulutustuuminen edesauttaa juurtumistani näihin arvoihin?
Ei riitä, että arvioidaan joidenkin tietojen tai taitojen siirty-
mistä ihmiseltä toiselle. Itsensäisen tietämiseen ja toimimiseen
kasvaminen on jo askel eteenpäin, mutta vasta toiminnan ja
ajattelun suunta on ratkaiseva. Onko suunta kohiti hyvää, totta
ja kaunista? Kirjoittaessaan alkamme ihmisen sisäisestä ristiriit-
taisuudesta Sven Krohn (1987, 15) kireyrtää:

*”Vaikka hänellä (ihmisellä) on – rastiukenenan pyydellomme, josta
hän, sitä mielikuvituksellaan ruokkimalla, on monasti kasvattanut
hivvön, hän on ytimeltään varsinaisena isenä ainaisuusolento, joka
kurvottuu universaaleja arvoja kohiti.”*

Seuraavan tarkastelun peruskysymys on: Miten ihminen voi kas-
vaa aikaamme siten, että hän löytäisi sekä varsinaista henkistä
minuutaan että juurtuisi eettisenä ihmisenä ympäröivään yhteis-
kuntaan? Miten ihmisen sivistyminen palvelisi ihmisen kasvua

sekä ulkoiseen että sisäiseen maailmaan, jotka hänen toiminnassaan lopulta ehkä muodostaisivat harmonisen ykseyden?

On ajateltu, että lapsuus ja nuoruus ovat kehityksen aikaa. Tuona aikana ihminen vartuu ja saavuttaa niitä tietoja ja taitoja, joita hän siten käyttää työelämässä – ehkä myös niin kutsutuna ”vapaa-aikanaan”. On pinnallisesti katsottu, että kun ihminen ei ole työssä, hän on vapaa. Ja kun hän on vapaalla, hän ei ole työssä. Mutta mitä vaatii kokonaisihmisyyttä? Ennenkö ole ihmisiä kaiken aikaa? Miten meidän tulisi elää, olimmepa sitten niin sanotusti työssä tai niin sanotusti vapaalla? Mitä olisi todellinen vapaus? Olisivatko sekä vapaus että vastuullisuus joidakin ihmisenä kehityksen opaskylttejä, joiden laaturua meidän olisi hyvä ymmärtää?

Seuraavassa otetaan lähtökohdaksi, että juuri vapaus ja vastuus ovat rakkauten ohella ihmisyyden ydintä. Koska eläin ei voi olla vapaa, sillä ei ole myöskään moraalista vastuuta tekemisistään. Esimerkiksi erämaassa kimppuamme hyökkäävän karkun toiminta ei voida arvioida moraalin mitapuulla – sitä vastoin, mikäli hyökkääjä on ihminen, on kyse heti moraalista asiasta. Katsomme, että ihmisellä ainakin periaatteessa on vapaus harkita toimintaansa. Ja koska hänellä on vapautta, on hänellä myös vastuuta. Vapautteen ja vastuuseen kehityminen ovat ihmisen kasvatuksen olennaiset tavoitteet. Eläinten kouluttaminen ja ihmisten kasvatusta pidetään laadullisesti toisistaan poikkeavina. Eläimiä ehdollistetaan, ihmisiä saatetaan kasvamaan. Jo pienessä lapsessa morali on idullaan, kun taas eläimiä ihminen voi ehdollistaa käyttäytymään haluamallaan tavalla.

Voisi kriittisesti väittää, että kasvatuksen valtavirtaus rinnastaa ihmisten ja eläinten kouluttamisen. Huomio on molemmissa tapauksissa kiinnitetty ulkoiseen ja tottelevaiseen käyttäytymiseen. ”Tottelevainen” on aina ulkoa ohjautuva. Se sopii hyvin koirankouluttajan tavoitteeksi mutta ei ihmiskasvatuksen päämääräksi.

IHMISYYTEEN KASVATUKSEN ONGELMA – IHMISEN ALENTAMINEN

Ihminen pyrkii kehitymään sellaiseksi, jollaiseksi hän itsensä ajattelee. Jos hän ajattelee itsensä eläimeksi, hän eläimellistyy (kaikki kunnia eläimille, mutta ne ovat erilaatuisia kuin ihminen – ihminen ihmisyydessään on paljon kehitysmätrömämpi kuin eläin eläimellisyydessään). Tähän problemiin kiinnitti maassamme jo 1900-luvun puolivälissä huomionsa Erik Ahlman. Hän pohdiskelee:

”Mistä jobui into kaikin mokomin tehdä ihmisestä eläin, rinnastaa hänet olemukseltaan mahdollisimman monessa sähteessä muiden eläinten kanssa? Voidaan epäillä, että tässä oli yhtenä vaikuttimena mukana – ehkä vain tiedoton tarve alentaa ihmistä. – – Eikäöhän vain ollut niin että ’epäinhimmillisyminen’, johon teede avasi tien, tunnettiin jonkinlaiseksi vapautumiseksi? Vapautumiseksi mistä? Luultavasti siitä pelosta, että ihminen sittenkin saattaisi olemukseltaan olla jotakin korkeampaa, mikä asettaa hänelle velvollisuuksia, tehtäviä, jotka tekevät hänen elämänsä raskaammaksi ja vaikeammaksi ja joista hän mieluummin haluaa päästä.” (Ahlman 1982, 9–10.)

Tietyllä tasolla ihminen siis näyttää pyrkineen vapautteen vapautteen moraalisesta vastuusta. Toisaalta voidaan Ahlmanin (1982) mukaan ajatella myös toisenlaisia motiivia: tarvetta pitää jyrkästi kiinni totuudesta kaiken uhallakin. Kyseessä olisi tällöin inhimillinen *totuustaboo*. Mutta kuinka tällainen on – jos ihminen on vain eläin – mahdollista? ”Mikä eläin sellainen on, jonka totuustarho on näin ehdoton? Muilla eläimillä emme näe mitään tällaiseen verrattavaa. Näin olemme jälleen ihmisen problemien edessä.” (Ahlman 1982, 10.)

Ihmistä alentavaa ajattelua voidaan yleisesti nimittää *reduktiiviseksi* (ks. myös Rauhala 1989, 18). Reduktionistinen ajattelu,

ja sitä kautta myös toiminta (esim. kasvatusta), on ”ihminen ei ole mitään muuta kuin...”-ajattelua. Tämän virkkeen jatko on hie-
man vaihdellut eri aikakausina ja eri aatesuunnissa, mutta perus-
tendenssi on ollut sama: ihmisen pienentely ja alentaminen.

Myös Eero Ojanen on viitannut siihen, kuinka 1900-luvun
aikana ”ihmisen teoreettisesta mitätöinnistä” on tullut yksi tie-
teeseen nojaavan maailmankuvan johtava opinkappale. Ensin
harhaksi miellettiin maakeskeinen maailmankuva, ja sitren vä-
hitellen myös ihmisen moraalit miellettiin ahdistavan ylimmän
tuottamaksi harhakuvaksi. Moraali ajateltiin saavutettavaan sopi-
muksiin (sopimusteoria) tai hyöryä ravotitelmalla (utilitarismi).
Ihmistyminen kasvatuksen päämääränä menetti merkityksensä.
Sitä vastoin ihminen on haluttu palauttaa (re = takaisin, ducere =
johtaa, reducere = johtaa takaisin, palauttaa) milloin elämeksi,
milloin koneeksi, milloin viectiolennoksi, milloin perimän tu-
lokseksi, milloin ympäristön tulokseksi. Näin maailman ja ih-
misen monilaatuisuus on kadonnut. Laadullisen tutkimuksen
voimistuminen ei ole vielä korjannut tilannetta, koska siinä ei
yleensä ole paneuduttu ontologisiin (todellisuuden perimmäis-
tä laatua koskeviin) perustrakaisuihin. Kysymyksiä ei ole
asetettu tarpeeksi syvälle.

Jos ajattelemme kasvatusta, niin voimme sanoa sen tähtää-
vän itsekasvatukseen. Vähitellen ulkopuoliset kasvatattajat me-
nettävät merkitystään ja yksilö alkaa itse kantaa vastuuta elä-
mistään. Muutta entä jos hänellä ei olekaan mitään syvemmäs-
tä minuudesta nousevia päämääriä, jos hänen toiminnaltaan
puuttuvat omakohtaiset tavoitteet? Silloin ihminen antautuu
esimerkiksi ”markkinoiden”, päihhteiden tai viihteen vietäväksi.
Nykykulttuurissa voimme selvästi havaita tämän ilmiön.

Moralisointi ei auta elämän tarkoituksellisuuden tunnossa.
Moraalia ei voi tuoda ulkoapäin. Olemme aikamoisessa umpi-
kujuassa, jos samanaikaisesti ihmiskäsityksemme mukaan mo-
raali on ahdistavan ylimmän tuottamaa harhakuva. Oirehtivan
ihmisen toisella puolella saarnaavat moralistit, toisella puolella
on materialistisen käsityksen pönkittävä mielikuva. Ei ole ih-

me, jos moraalikasvatusta esimerkiksi nuoreen kohdalla on to-
della ongelmallista.

Umpikujasta pääsemme vasta laajentamalla käsitystämme
ihmisestä ja maailmasta. Meidän on ensin ajateltava ja sitren
toimittava ihminen uudelleen. Voimneko historiasta löytää –
ihmisen pienentelyn ohella – suunnaviittoja ihmisen ylentämi-
seen moraaliseksi olennoksi?

IHMISEN YLENTÄMINEN

Puhe ihmisen ylentämisestä on vaarallista ja voi johtaa moniin
väärin tulkintoihin. Voidaan esimerkiksi ajatella, että kyseessä
on luonnon, eläinten ja kasvien alentaminen. Tästä ei ole tässä
kyse. Aivan samoin meidän lienee syytä ylentää kasveja, eläimiä
ja ylipäänsä koko luontoa. Kyse on siitä, että me havaitsimme
ihmisen erikoislaatuisuuden. Samoin meidän täytyy esimerkiksi
ruusun kasvatattajina tuntea ruusun erikoislaatuisuus, jotta me
tietäisimme, tulleeko sille antaa ja kuinka paljon mitään ravin-
teita. Samoin on ihmisen kasvatuksen kohdalla. Ihmisen kas-
vatattajan on tunnettava ihmisen erikoislaatuisuus.

Lisähaasteen tuo luonnollisesti vielä jokaisen yksilön oma-
laatuisuus. Kasvatattaja ei koskaan kasvata vain yleensä ihmi-
siä, vaan aivan tiettyä Pekkaa, Liisaa ja aivan tiettyä itseään.
Yleispätevyydestään huolimatta kasvatuksen päämäärä on aina
myös ainulaatuinen. Tästä huolimatta meidän kannattaa tut-
kia aluksi ”yleistä” ihmisen laadullisuutta. Yleispätevyys ja ai-
nulaatuisuus kytkeytyvät ihmisen kohdalla toisiinsa. Jokainen
on yleispätevästi minä-olento. Kaikissa nämä todellinen minuus
ei kuitenkaan ole päässyt samassa määrin esille. Tästä syystä
Ahlman (1982, 15) toteaaakin, että ”ihminen voi olla *enemmän
tai vähemmän ihminen*, kun sitä vastoin esim. hevonen ei voi olla
enemmän tai vähemmän hevonen.”

Esimerkiksi voikukka voikukkamaisuudessaan on täydellinen. Näin ainakin ihmisestä näyttää hyvin monien voikukkien kohdalla. Samoin sika sikamaisuudessaan vaikuttaa usein täydelliseltä. Mutta ihminen ihmisyydessään on usein varsin epätyöllinen. Miltä muuta kertovat ihmisen suorittama luonnon tuhoaminen, julmuudet, sodat ja aggressiot? Huomaamme ihmisen ”vapauden” jääneen mielivallaksi.

Keskeinen asia, johon meidän tulisi saada otte, on *ihmisyiden käsite*. Pyrkimyksenä tulee olla ei-reduktionistinen ja totuuden mukainen kuva koko ihmisestä.

Ihmistyden uudelleenmäärittelyssä meidän kannattaa ottaa vauhtia historiasta, sillä menneisyyden huomattavimmat kasvatusteoreetikot, esimerkiksi Platon, Aristoteles, Augustinus, Comenius, Fröbel, Steiner, Salomaa ja Hollo johtivat kasvatustieteensä yleisestä ihmisestä (filosofisesta antropologiasta). He katsoivat, että *kasvatus on ihmisen kasvattamista* ja että ilman ihmiskäsitystä kasvatuksesta puuttuu päämäärä ja perusta. Ihmiskäsityksestä he johtivat myös käsityksensä siitä, mikä ihmisen kohdalla on todellista kehitystä, mikä taasen taantunutta. He kysyivät ihmisen olemusta, jotta ihmisille tulisi mahdolliseksi olla yhä enemmän ihminen. Kehotus ”ole ihmisiksi” ei riittä, jos emme tiedä, miten se tapahtuu ja mihin se tähtää.

MITEN ”OLLA IHMISIKSI”?

Tarvitsemme ihmiseksi kasvatamisen perustaksi laajan ja tuudenmukaisen, myös ihmisen ”hyviä” puolia korostavan ihmiskäsityksen. Tässä olemme palaamassa Aristoteleen aate-maailmaan. Eero Ojanen (1998, 37) kirjoittaa, että ”realistisen ihmiskäsityksen pahin este lienee nykyään siinä, että ihmisen

hyviä realiteetteja, ihmisen hyviä puolia on niin vaikea tunnustaa tosiasioiksi.”

Voidaan väittää, että moraalinen hyvä ei tule ihmiseen – aina-kaan pelkästään – ulkoapäin. Hyvä tavallaan ”herätetään esiin”. Toisaalta ihminen ei ole myöskään pelkästään hyvä, kaikki häneen kätkeyvät mahdollisuudet eivät ole pelkästään positiivisia. Tästä muistuttaa osuvasti varhaisrenessanssin eräs merkittävimmistä ajattelijoista Pico della Mirandola puheessaan De hominis dignitate – Ihmisen arvokkuudesta. Pico esittää Luojan puhumassa viimeisenä luomispäivänä Aatamille seuraavasti:

”Olen asettanut sinut keskelle maailmaa, että paremmin katsoisit ympärillesi ja näkisit mitä siinä on. Loin sinut olenoksi, en raiuaaliseksi enkä maalliseksi, jotta olisit oman itsesi muovaaja ja voittaja. – Sinulla yksin on kehitys, kasvaminen vapaan tahdon mukaan, sinussa itessäsi on kaikenlaatuinen elämän idut.” (Lainattu Ketosen 1948, 212 mukaan.)

Jaana Hallamaa (1996) viittaa uusaristotelismia käsittelevässä artikkelissaan Anni Swanin nuortenkirjoihin. Kirjassa ”Ulla ja Mark” Swan kertoo Ullasta, joka lähee suuresta sisarusparvesta maalta kaupunkiin kouluun. Ulla muuttaa kolmen kolkon opettajaräidin luo.

Tätien luona asuu myös Raakel. Raakel on *totteluvainen*, myönnyttävien tahdon ja on kaikin puolin mallityttö. Tämän ihanneyttyksen rinnalla Ullan elämä näyttää perin puutteelliselta: hän syyllisyy jarkuvasti erilaisiin laiminlyönteihin ja hänet saadaan kiinni tätien asettamien sääntöjen uhmaamisesta. Ullan hämmästyks on kuitenkin suuri, kun paljastuu, että Raakelin käyttäytyminen onkin vain tätien miellyttämiseksi kehitettyä kuilissa. Todellisuudessa Raakelin elämän keskeinen päämäärä on muista piittaamaton omien mielihalujen toteuttaminen, joka tätien ankarassa taloudessa tapahtuu parhaiten kiltin tyrön valepuvun suojissa. (Hallamaa 1996, 38–39.)

Ulla sen sijaan uhmaa tätien rangastuksia *piitäkseen kiinni siitä, minkä näkee oikeaksi*. Hän ei pyri salaamaan ja peittele-

mään tekemisiään vaan tunnustaa ne ja kärsii niistä koituvan - epäoikeudenmukaiselta tuntuvan - rangastuksen. (Hallamaa 1996, 39.)

Kumpi edellisistä tyroista ”on ihmisiksi”? Etikettinä ja tapoja noudattava Raakel voisi sopiausteorian tai utilitarismin kannalta näyttää tällaiselta, mutta uusaristotelismin kannalta Ulla paljastuu todellisemman ihmistyden edustajaksi.

Sopimusteoria pitävät moraalin lähtökohdana käsitystä, jonka mukaan jokaisen rationaalisen ihmisen kannattaa päämäärästään riippumatta sitoutua tiettyihin inhimillisen yhteisötoiminnan ja yhteiskunnalliset toimintatiedellykset varmistaviin sopimuksiin. Asioista neuvotellaan ja sovitetaan rationaalisesti.

Utilitaariset teoriat puolestaan ottavat lähtökohdakseen pyrkimyksen tehdä elämästä mahdollisimman hyödyllinen ja hyvä mahdollisimman monelle. Huomio kiinnitetään toiminnan lopputulokseen. Teko on hyvä, jos sen positiiviset seuraukset ovat vaikutuksiltaan suuremman kuin negatiiviset.

Aristotelismin (tai uusaristotelismin) kannalta hyvä elämä ei ole jonkin pysähtyneen tilan saavuttamista tai hyveluettelon ulkokohtraista noudattamista vaan jatkuvaa itsekasvatuksellista pyrkimystä ja luonteen jalouden tavoittelua. Hyveitä ei nähdä vain välineinä johonkin muuhun hyödyllisenä pidettyyn, kuten utilitarismissa. Itse hyveiden harjoittaminen on hyvää elämää, päämäärä sinänsä. (Hallamaa 1996, MacIntyre 1985.) Hyveiden harjoittaminen puolestaan tulee luonnostaan sitä kautta, että ihmisen kehittyä kohdi suurempaa ihmisyyttä erityisesti itsekasvatuksen kautta. Hän tuukii koko ajan: Mikä on *minulle* missäkin tilanteessa moraalinen teko. Tässä mielessä yleispätevää moraalila ei ole olemassa. Tai voidaan yleispätevästi sanoa, että itsensä pettäminen on moraalisen heikkouden perussy: ”Lopulta pahin mihin ihminen moraaliossa suhteessa saatraa langeta on itsepetos. Se on oikeastaan myös muun moraalisen huonouden perussy.” (Ahlman 1982, 108.) Ihminen tekee aristotelismin mukaan hyvää, koska hän rakastaa hyvää.

SOPEUTUMINEN VAI IHMISARVON TODELLISTUMINEN?

Moraaliteoreetiossa keskustelussa Alaisdair MacIntyren (1985) teosta *Afer Virtue* pidetään merkkipaaluna uusaristotelismin uudelle nousulle. Inhimillinen luonne ja siihen liittyvät hyveet olivat olleet tätä ennen pitkään pois moraalikeskustelun valtavirrasta. Yleensäkin ihmistieteissä ihmisen sisäisyys ei ollut tutkinnuksellisessa keskiössä positivismiin ja behaviorismin valtakaudella. Tutkimisen arvoisena pidettiin havaittavaa ja mitattavaa käyttäytymistä. Nimitys ”käyttäytymistieteet” nousikin erääksi yläkäsitteeksi psykologialle, kasvatuustieteelle ja niin edelleen. Uurta nousua hyve-etiikalle oli tosin enteillyr jo Georg Henrik von Wrightin (1968) kirja *The Varieties of Goodness*.

Ihmiseen sisältyvän jalouden ja arvokkuuden ilmaiseminen asettuu ulkoisen käyttäytymisen sijasta aristotelismin kulkakiviksi. Lähtökohrana on luottamus ihmisessä ”esiin pyrkivään” hyvään. Ihmisessä on toisaalta mahdollisuus pyydeluonteensa vahvistamiseen (eli pahaan), mutta toisaalta hänen tajunnassaan voivat himmeämmiin tai selvemmin heijastua myös universaalit arvot tai ideat (ks. esim. Krohn 1987). Kasvatus on ihmiseen sisältyvän potentiaalisen hyvän ”kasvamaan saattamista”.

Kasvamaan saattaminen johtaa myös elämän tarkoituksen löygymiseen. Tämä on keskeisesti aristoreelinen teema, sillä voidaan sanoa, että kreikkalaisen fillosofan klassikot, Platon ja Aristoteles, tarkastelivat maailmankaikkeutta kokonaisuuudessaan tarkoituksen käsitteen valossa. Ilmiöiden pelkkä kausaalinen ja mekaaninen selittäminen vaikuttavien voimien perusteella ei tyydyttänyt heitä, ja he kritikoivat ankarasti niitä esisokraattisia luonnonfilosofia, jotka eivät nähneet kosmoksessa järjellistä tarkoituksenmukaisuutta. (Kauppi 1970.)

Lainaan seuraavaksi kaksi kappaletta artikkelistani - alunperin esitelmästä - vuodelta 1981, jossa yritin hahmotella aristore-

telista etiikkaa lähinnä J. V. Snellmanin ja Erik Ahlmanin edustamista traditioista käsin.

”Eettisen kasvuun päämäärän – luonnehdinnassa voimme lähteä siitä, että ihminen oivaltaa vähitellen sekä itsensä että muihin sisältyvän arvon. Eettisen kasvuun ehdot nähdään nyt – ei miinkään sopeutumisen ehtoina – kuin ihmisolemuksen sisältyvän arvon todellistamisen ehtoina. Ihmisarvon todellistuminen on ihmisen vapautumista. Edellytys tällaiselle kasvatukselle on, että jokaisessa ihmisolemuksessa nähdään sinänsä jotakin arvokasta (arvokas ei tule ihmiseen ulkoapäin). Aristoteelisessa hengessä Ahlman (1953, 164) toteaa: *’Minua ei koskaan ole pyydyttänyt darwinistinen väite, että elämän perusominaisuus olisi itesälilyys, ei myöskään Nietzsche’n oppi, että se olisi tahtoa valtaan, vaan elämän peruspyrkimyksiksi olen nähnyt itsensä ilmaisemisen.’*

Mitä sitten on ihmisen itsensä ilmaiseminen? Tässä olemme jälleen erään nykyään varsin pinnallisesti ymmärretyin käsitteen äärellä. Itseään on katsottu voitavan ilmaista pukeutumisella, bankimalla statussymboleja tai muilla naristisiksi luonnehdittavilla tavoilla – valtiot ovat ’ilmaisseet itseään’ yhä kiihtyvällä asevarustelulla. Ylipäänsä itsensä ilmaiseminen on tarkoitannut empiriisen minän (egon) ilmaisemista. Tästä tulemme – – asiaan, johon aristoteelista kasvatusfilosofialta toivon korjausta. Väitän, että nykyisen (sekä tieteellisen että muun) kulttuurimme perusviika on seuraava: *’Me emme tiedä mitä me tahdomme, meillä ei ole riittävää yhteyttä varsinaisen minämme imperatiiveihin. Me emme siis tiedä, mitä me syvimmitään tahdomme ilmaista. Tästä syystä me emme myöskään ole vapaita. Informaatiovalvan myötä tunkeutuu tajuntamme milloin mikin tahdonvirike, joka saa meidät puhamaan sitä sun tätä. – – Elämämme puuhakkuus on suurelta osin tosiasiasissa passiivisuutta, tiedotonta ajelehtimista yleisen mielipiteen tms. mukaan. Jonkin verran tällaista puuhakkuutta vastaan yrittävät hangoitella alkolohistit ja muut yhteiskunnan ’sopeutumattomat’, joskin heidän käytännänsä keinot ainostaan lisäävät passiivisuutta, vieroittavat yhä enemmän varsinaisesta minästä.’* (Skinnari 1981, 52–53.)

Edellisessä lainauksessa sana ”arvo” voitaisiin useimmiten korvata myös sanalla ”tarkoitus”. Voitaisiin esimerkiksi sanoa, että ”ihminen oivaltaa itseensä ja muihin sisältyvän tarkoituksen.” Ihmisessä on jokin tarkoitus, jota kasvatuksessa autetaan esiin. Näin ollen kasvattaja on sokraattinen kättilö, jonka tehtävänä on auttaa synnytyksessä, kasvavaan sisältyvien potentiaalien esiin auttamisessa. Kuitenkaan kasvattaja ei voi ”tehdä ihmistä”, eivätkä kasvatusinstiutiot ole rinnastettavissa tuocantolaitoksiin. Pikkemminkin ne ovat laitoksia, joissa viljellään jokaisesta kasvavia ihmisyyden ituja.

Suomalaisessa kasvatuksessa aristotelismi on yllättävästi ollut mukana eri aikoina ja hieman eri muunnelmin, milloin korostraen enemmän esimerkiksi yhteisöllistä, milloin yksilöllistä näkökulmaa. Hallamaakin (1996, 48) näkee perinteisessä kansakoulun uskonnon opetuksessa toteutetun hyve-etiikan muikaista moraalikasvatusta. Toisaalta uskonnon opetuksessa on myös moralismi ollut usein mukana.

Seuraava vuoden 1955 oppikirjasta löyträmani karkelma tuo esiin nähdäkseni aidosti aristoteelisen painotuksen. Lainaus on kirjailija Kertsi Bergrothin (1955) kertomuksesta Kohlalosi, joka sisältyy Oraavan VII Lukemisteroon Avartuva elämää vuodelta 1955.

”Elämä ei ole mikään rauhattomuus, jossa meitä tylyästi kuljetetaan asemalta asemalle ja jossa meidän täytyy pysyä niillä raiteilla, joille kohdalo herran on asettanut junamme. Sanokaaamme nyt sitten mieluummin, että elämä on automaikka. Edessämme on usein jännittäviä tienristeyksiä. Voimme lähteä menemään suurkaupunkiin tai huumisevaan erämaahan. – – Ohjauksenne on keississäamme, tuhannet tiet edessämme. – – Kalleissa olosuhteissa, köyhinäkin, tuntemattomina, vaikkapa sairaina, voimme elää vaihtelevaa ja suurta elämää. Elämämme rikekaus riippuu nimittäin yksinomaan siitä, että sinä on todellista tarkoitusta, ettemme elä eteenpäin noin vain päivästä päivään, vaan että tiedämme koko tämän homman ja työn merkitysevän jotakin tärkeää.” (Bergroth 1955, 6–7.)

Vaikka emme voikaan tietoisesti valita kaikkea kohtaamaamme, voimme valita kohtaamistavan. *Miten* kohtaan vastaani tulevat asiat ja ihmiset? Onko ihmiskohtaamisessani kunnioitusta vai toisen välineellistämistä? Toisen ihmisen kohtaaminen ei merkitse pelkästään fyysistä näkemistä. Kunnioitus kohdistuu syvimmiltään toisen henkiseen minuuteen. Tätä voi sanoa myös rakkaudeksi. Näissä kysymyksissä minulla on vapaus. Elämän todellinen tarkoituksentunto tulee sisältäni. Rikasta ei ole miikään keskivertoelämä, vaan sen kokeminen, että *minä* elän siten kuin syvin minuuteni vaatii ja annan toisen elää siten kuin heidän syvin minuutensa ohjaa. Kuka elämäni ohjaa? Yleinen mielipide, kaverit, joukkotiedotusvälineet, tieteen viime aikaiset teoriat vai minä itsekö?

Bergroth jatkaa: ”Tee itsestäsi jotakin – ei vain ulkonaisessa mielessä, vaan ennen kaikkea sisäisessä. Muovaille itseäsi, paranna ja hienonna laatuasi. Se kannattaa – se kannattaa ehdottomasti. Elämäsi on tärkeä, sinä itse olet tärkeä. Koko maailman kohdalo riippuu osaksi sinun kohdalostasi.” (Bergroth 1955, 7.)

Tässä Bergroth on puhdas hyve-etikan edustaja ja aristoteelikko. Olennaista ihmisen hyvässä elämässä on luonteen jalostuminen. Ihminen ei myöskään ole elämänsä toimeron sivustakatselija, vaan ”koko maailman kohdalo riippuu osaksi sinun kohdalostasi.” Hyvään elämään kuuluu myös oikea itsearvostus, mikä ei tarkoita itsensä pöyhkeää korottamista toisten kustannuksella. Nykyään puhutaan paljon itsetunnosta. Tärkeää olisi kuitenkin analysoida itsetunnon laadullisuutta. Milloin kyseessä on terve itsetunto, milloin itsensä korottaminen? Erik Ahlman kirjoitti 1900-luvun puolivälissä:

”*Itserakas, empiiristä minuuttiaan tehostava ihminen on pöyhkeä, ylvästelevä. – Hän pyrkii ulkonaisesti laajentamaan itseään, suurentelemaan, tekemään itsensä suuremmaksi (kvanitatiivisessa mielessä) kuin hän on, ’pöyhistelemään’, ’pullistelemaan’. Itserakkaalle on ominaista juuri tämä pullistuneisuus – jota samalla on sisäistä onttoutta. Se taas, joka on tietoinen varsinaisesta minästään ja sen*

arvosta, on sitä, mitä ruotsiksi sanotaan stol. Varsinaiseen minään pohjautuville itsetunnolle on ominaista kiinney, lajuus.” (Ahlman 1953, 141–142.)

Tällainen itsetunto perustuu ihmisarvon todellistumiselle, ei pelkään sopeutumiseen. Tarkoitan ”ihmisarvon todellistumisella” kirjan seuraavassa osassa hahmoteltua kasvatusta ihmisyyden herättämisenä, jota nimitän myös ikuisiksi pedagogikakaksi.

Termin ”itserakas” muuttaisin edellisessä Ahlmanin sitaattissa ”itsekkyydeksi”, koska pedagogiseen rakkauteen kuuluu nähdäkseni myös sellainen itsensä rakastaminen, jossa ei korotera itseä toisen yläpuolelle mutta ei laskeuduta alapuolellekaan – ”Rakastakaa lähimmäisiänne niin kuin itseänne” on varsin so-piva ohje kasvattajalle. Mutta mitä olisi epäitsekäs itsensä rakastaminen? Sitä valaisee seuraava luku, jossa käsitrelen ihmisen keskenäisyyttä informaatioyhteiskunnassa.

IHMISEN KESKENERÄISYYS INFORMAATIOYHTEISKUNNASSA

Ihminen ihmisyyden kehitysvielään on hyvin keskeneneräinen. Voidaan jopa sanoa, että maailman olennoista ihminen on epätäydellisin, koska hän saa niin vähän aikaan suhteessa valtaaviin mahdollisuuksiinsa. Kissa uuninpankolla, voikukka ojanpien-tareella tai lehmä laitumella eivät kurottaudu kohiti vapautta ja vastuuta. Niiden toiminta määrävyys perimän ja ympäristön yhteisvaikutuksen tuloksena. Näin usein ajatellaan ihmisenkin toiminnasta – ja keskeneneräisyytemme ja epätäydellisyytemme vuoksi usein ollaan oikeassa. Mutta ihminen ihmisyyteen kasvunsa tiel-lä pyrkii vapautumaan perimän ja ympäristön määrävallasta (determinismistä). Viktor Frankl (1984, 153) kirjoittaa:

”Taipumukiamme emme voi muuttaa, ympäristöämme voimme muuttaa vain osittain eikä sekään sjiu helposti. Päätymismme sis oikopääti fatalismin kannattajiksi, jos uskoisimme pelkkään perimän ja ympäristön vaikutukseen. Ja sinä erehymismme, koska kysymys on ihmisestä, joka sisimmässään on henkinen ja siitä syystä vapaa ja tämän vuoksi myös vastuullinen. Tähän vapauteen meidän täytyy vedota, sitä kutsumme avuksemme – kutsumme ihmisen henkeä ihmamaan perimän ja ympäristön näennäistä ylivaltaa.”

Vapautumisen tiellään yksilöt sekä koko ihmiskunta tekevät myös sellaisia mielettömyksiä, mihin ei yksikään eläin pysty. Eläimen toimintaa me emme arvioi moraalin näkökulmasta. Vapaus, vastuu ja moraalii liittyvät kiinteästi yhteen. Ihmisen alhainen moraalii merkitsee usein vastuun ortamisen kehitymärtömyyttä. Toisaalta ainoastaan vapaa olento voi kantaa vastuuta. Tosi ihmisyys näkyy siinä, kuinka paljon kykenemme ortamaan vastuuta omasta ja muiden elämästä – koko olemassa olevasta. Tämä teema kyekeytyy läheisesti myös informaatioyhteiskunnan asiantuntijavaltaisuutiseen. Vastuun siirtäminen joko pakolla tai vapaaehtoisesti pois yksilöiltä iseltään näivettää väistämättä ihmisyrtämme.

Informaatioyhteiskunnan vaaroja pohdinnut ekofilosofi Henry Skolimowski (1987, 1990) painottaakin sitä, että mitä enemmän informaatioyhteiskunta tai tietokoneet ortavat vallan ja riistävät meiltä vastuun, sitä enemmän ihmisyrtämme näivertyy. Ihmiskunnan historiassa tapahdunnut elämän helpottumiskehitys ei siten ole pelkästään positiivinen asia. Kuitenkin Skolimowskikin (1987, 1990) katsoo, että ”erehdys ei ole ollut teknologinen vaan filosofinen.” Tällä Skolimowski haluaa tulkintani mukaan painottaa ihmisyrtiden kokonaisvaltaisen tutkimisen merkitystä, jotta me osaisimme asettaa teknologiankin ihmisen palvelukseen – eikä toisin päin. Eriytyisesti 2000-luvulle on ennusteltu koneen ja ihmisen yhteensulautumista entistä voimakkaammin. Olisi olennaista, että tämä ”sulautuminen” tapahtuisi eettisen ihmisyrtiden ehdoilla.

Ihmisyrtiden todellinen idea on eläminen mahdollisimman vapaana ja vastuullisena. Tämän voi ilmaista myös sanomalla, että toiminnan motiivina on tuollon ei esimerkiksi pelko, kunnian tai vallan tavoittelu vaan rakkaus. Näin on nähdäkseen tulkittava Franklinin mainitsema ”hengen uhma”. Meidän tehtävämme kasvatrajina tai terapeuteina on kutsua ihmisen todellisista henkisyrttää esiin, autettava sitä kasvamaan. Henkemme on aina rakastava. Ennen kuin ryhdyn tarkastelemaan tällaisen ihmillisen kehityksen mahdollisuutta eri ikäkausiiin sidottuna, pohdin vapauden ja vastuun tasapainon ideaalia ja siihen kyekeytyviä yksipuolisuuden vaaroja.

KOHTI VAPAUDEN JA VASTUUN SYNTEESII – KOHTI DIALOGIA

Ihmisen vapaan tahdon mahdollisuudesta tai mahdollottomuudesta on kiistely vuosittuhansia. On ilmeistä, että kyseessä ei olekaan joko-tai-asetelma. Kyse on sekä-että-asiasta sekä ihmisen kasvun mahdollisuudesta. Tällaiseen ajatteluun johdattaa hyvin Ben Furmanin (1997, 121–122) kertoma tarina eräästä zen-mestariista:

”Kerran erään zenmestarin luokse saapui ryhmä opiskelijoita, jotka halusivat kuulla tämän arvoitetun opettajan vastauksen yllä mainittuun kysymykseen (’Onko ihmisellä vapaa tahto vai onko ihmisen olosuhteiden tulos?’ – isäys SS). Mestari puhui opiskelijoille vapaan tahdon ongelmasta, mutta opiskelijat eivät kokeneet saavansa vastausta kysymyksensä. Luennon loputtua yksi opiskelijoista kysyi: ’Eikö lapsuuden kokemuksilla ole kuitenkin ratkaiseva vaikutus siihen, minkälainen ihmisestä tulee?’ Mestari hymyili ja sanoi nyökyttellen: ’Olet oikeassa. Olet oikeassa.’ Toinen opiskelija kysyi: ’Mutta eikö

pikemminkin ole niin, että riippumatta menneisydestään ihminen voi itse määrätä sen, minkälainen hänen elämästään tulee? Mestari bymyyli ja vastasi jälleen nyökyttellen: 'Olet oikeassa. Olet oikeassa.' Kolmas opiskelija ei voinut vastustaa kiinsaususta puuttua keskustelun. Hän sanoi: 'Mutta ettekö ole ristiriidassa itsenne kanssa, kun sanotte molemmille kysyjille, että he ovat oikeassa, vaikka he edustavat vastatakkaisista näkemyksistä?' Mestari mietti hetken ja sanoi siten ystävällisesti bymyylien: 'Olet oikeassa. Sinäkin olet oikeassa.' "

Ihminen ei ole perimänsä ja ympäristönsä vanki, vaikkakin nämä tekijät pitkälle suggeroivat hänen mieltään. Lopulta kyse lienee myös siitä, minkälaisen vallan me annamme näille tekijöille. Tässä mielessä mitä tahansa tekijää painottava "voi olla oikeassa", kuten edellinen zen-mestari opettaa. Ihmisen tehtävä näyttää olevan toisaalta oman elämänsä hallinnan voimistaminen, toisaalta elämään ja armoon luottaminen. Ainakaan tietoisella mielellä emme voi kaikkea maailmassamme hallita.

Miten elää ja toimii sellainen ihminen joka tuntee ja taitaa sekä vapautensa että vastuunsa? Mitä tarkoittaisi näihin laatuihin kasvaminen? Päästäksemme näiden kysymysten ymmärtämiseen meidän on hyvä tarkastella erilaisia käsitteitä vapaudesta sekä niihin sisältyviä yksipuolisuuden vaaroja.

1. Vapaus suhteessa muihin ihmisiin, "vapaus ulospäin", on käsitys joka tulee ehkä ensimmäisenä mieleen puhuttaessa vapaudesta. Tähän viittaa myös arkikielen ilmaisu, jonka mukaan jonkun sanotaan "käyttävän vapaasti" silloin kun hän ei juuri välitä käytöstavoista tai toisten arvosteluista. Hän ei ylipäänsä piittaa siitä, mitä muut hänestä ajattelevat, hän on valinnut itse oman tiensä. Tällaisessa on jotakin tervettä: tällaisella ihmisellä on esimerkiksi sisäinen palkitsemisjärjestelmänsä, hän on autonominen eikä ole ulkoapäin ohjaittavissa. Hän on nykyterminologialla ilmaistuna itseohjautuva (ks. esim. Mezirow ym. 1995).

Tähän vapauskäsitteeseen sisältyy myös vaaransa. Vaarana on *itsekekyys, egoismi*. Lientee hyvä, että ihminen on itseohjautuva

ja autonominen, mutta pahaa on muista piittaamattomuus ja pelkkä oman edun tavoittelu. Usein tällainen tilanne kehittyi empaattisuuden – tai käyttääkseni Daniel Golemanin (1996) muotitermiä, runneällyn – kehitymättömyyden kautta. Toinen tekijä liittyy pinnalliseen ihmiskäsitykseen. Voisi kriittisesti väittää, että egoa syvempää tai korkeampaa minuutta, ja sitä kautta myöskään omaatuntoa, ei ole olemassa nykyihmiselle. Ihminen on kuin tykinkuula, joka ei kuuntele ympäristönsä viestejä, hän on "minä itse". Tällöin kyseessä on *vapaus ilman vastuuta*. Tämän vaaran välttämiseksi kasvatuksessa tarvitaan tunteen ja mielikuvituksen "kasvamaan saattamista" sekä ihmiskäsityksen syventämistä.

2. Vapaus suhteessa omiin haluihin, "vapaus sisäänpäin", on vapauskäsitys, jossa on pyritty voittamaan edellä mainittu vaara. Tähän viitataan myös arkikielen ilmaisulla, jonka mukaan jonkun sanotaan "voittavan itsensä", kun häntä esimerkiksi haluttaisi kovasti vaikkapa kapakkaan, mutta hän – kovasti kamppailen – kuuntelee kuitenkin lopulta ulkoista velvollisuutta, jonka mukaan hänen pitäisi lukea loppurenttiin. Kun edellä kohdassa 1 ihminen ei ollut muiden vietävissä, niin tässä painottuu se, että ihminen ei ole halujensa ja himojensa vietävissä, vaan voi sanoa *mille vapaasti "ei"*.

Myös tässä vapauskäsitteessä on järkeä. Yhteiskunnallinen kehitys on perustunut pitkälle tästä käsitteestä nousevaan velvollisuuseetiikkaan. Kuitenkin tälläkin vapauskäsitteellä on vaaransa. Yksipuolisimmillaan tämä käsitys vapaudesta voi viedä "sokeaan säännön seuraamiseen", omien sisältöjen, myös oikeutettujen tarpeiden tukahduttamiseen ja rakkauttormiin tekoihin. Reijo Wilenius (1982, 54) on kertonut hyvän esimerkin Auschwitzin keskitysleirin komendantista Rudolf Hössistä, joka kirjoitti muistelmia ennen kuin hänet teloitettiin sodan jälkeen. Muistelmista ilmenee, ettei Höss ollut mikään sadisti. Hän oppi jo lapsuudesta lähtien kieltämään itsensä ja noudattamaan velvollisuutta. Hän oli hyvin sosiaalisuunut (!). Niin hän nou-

si yhä korkeammaksi käskyläiseksi ja havaitsi lopulta olevansa keskitysleirin komendantin virassa. Hän oli aikansa mittapuula mitattuna kunnan kansalainen, mutta ainakin nyt voimme kysyä: oliko hänen toimintansa *eettistä*?

Ilmeisestiään hyvä sosiaalistuminen, vaikka kasvatusta onkin usein lähes rinnastettu sosiaalistamiseen, ei takaa eettisyyttä. Lähempänä totuutta oli esimerkiksi kansallisuusfilosofimme J. V. Snellman, joka painotti sitä, että vain vapaa, ihmisen syvemmästä minuudesta lähtevä toiminta voi olla eettistä (syvemmän minuuden mahdollisuutta pohditaan tässä kirjassa useista näkökulmista). Meillä ei ole mitään eettisyyden kaavaa. Eettisyys on aina arvioitava jokaisessa hetkessä ja tapauksessa ainutkertaisesti. Tähän me tarvitsemme jotakin muuta kuin pelkkää ulkoisen velvollisuuden kuuntelua. Inhimillisen kasvun tavoitteeksi ei riitä *vastuu ilman vapautta*.

Molemmat edellä kuvatut vapauskäsitukset vievät yksipuolisimmillaan epäeettisyyteen, toinen egoismiin ja toinen sokeaan alitumiseen ulkoisen maailman sairaisiinkin normeihin, kunhan niiden normien takana on tarpeeksi voimakas auktoriteetti. Ensimmäinen vaara on egoistinen anarkismi, toinen pedantti poroporvarillisuus, jossa hierarkiassa ylempänä oleva aina tietää mikä on hyvää ja oikeaa. Tarvitaanakin edelliset yllättävää vapauskäsitystä.

3. Vapaus sekä ulos- että sisäänpäin on käsitys vapaudesta, jossa korostuu *vapauden ja vastuun tasapaino*. Tällöin ihminen on arvotajuisessa dialogissa sekä itsensä että ulkomaailman kanssa. Mikäli hän kokee jonkin moraalinormin tulevan ulkoapäin, hän kysyy sen eettistä oikeutusta. Mikäli hän kokee jonkin moraalinormin tai halun nousevan itsestään, hän kysyy edelleen sen eettistä oikeutusta. Ihminen pyrkii toimimaan *eettisesti*, hän pyrkii jokaista kunnioittavaan Minä-Sinä-suhteeseen (Buber 1993) muiden ihmisten kanssa. Hän kunnioittaa myös omaa varsinaista minuuttaan (Ahlman 1982). Tällainen ihminen on yhtä aikaa sekä nöyrä, ihmisen ja maailman mysteeriöitä kun-

noittava, että rohkea ihmisyyden esitaistelija. Tällainen ihminen on yhtä aikaa sekä

- itsenäinen että
- maailmaan jäsenytynyt (sosiaalistunut).

Tällaisten ihmisten kasvamaan saattaminen on kaiken pedagogiikan päämääränä. Tällaisen ihmisen kohdalla herää rakkaussinä mielessä, että hänellä ei pelkästään ole teoriaa rakkaudesta. Hän on rakkaus sekä itselleen että kaikille muille. Suuri kysymys on, miten kasvatusta (ja itsekasvatusta) voi auttaa ihmisen itsenäistymis- ja sosiaalistumisprosessin eri vaiheissa. Miten konkreettisesti tapahtuu kasvatusta kohtri itsenäistymistä ja maailmaan jäsenymistä? Miten elämän hallinta ja elämään luottaminen saadaan eri elämänvaiheissa sovitettua yhteen? Näitä kysymyksiä käsittelemme seuraavaksi.

Käsitys individualisatiosta ja sosialisatiosta ei luonnollisestikaan ole mitään uusi ajatus kasvatuksen yhteydessä. Välttäisinkuitenkin, että ilman hollistista eli kokonaisvaltaista ihmiskäsitystä individualisaation korostamisessa jäädään helposti edellä esitetyr ensimmäisen vapauskäsittyksen vangiksi (esim. Spiecker & Straughan ed. 1991).

Syvennän ihmisen itsenäistymiskehityksen ja maailman jäsenytymisen teemaa luvuissa ”Elämän ymmärtämisen vaihtoehdot” ja ”Kohralo, armo ja rakkaus ihmisen elämänkulussa”. Syventäminen vaatii pohjaksi kuitenkin ihmisen elämänkaarren tarkastelun, johon matkataan kirjan seuraavassa osassa.